

УДК 81-116:801.8]+165.75(44)

Н. П. Маршева

СТРУКТУРНА НАРАТОЛОГІЯ У ФРАНЦІЇ: РОЗВИТОК ІДЕЙ КЛОДА ЛЕВІ-СТРОСА

У статті проаналізовано становлення наукової дисципліни наратології, що вивчає закономірності оповіді, як результату розвитку ідей структуралізму К. Леві-Строса. Дослідники А.-Ж. Греймас, Ж. Курте, К. Бремон, Р. Барт та П. Ларівай застосовують принцип бінаризму, прийом трансформації, звертаються до логіки як магістрального інструментарію аналізу, збагачують значення конститутивної одиниці, що отримала сталу назву «послідовність» (фр. *séquence*), і відповідно розглядають парадигматичний вимір оповіді.

Ключові слова: структуралізм, наратологія, бінаризм, трансформація, конститутивна одиниця.

В статье анализируется становление научной дисциплины наратологии, которая изучает закономерности повествования, как результат развития идей структурализма К. Леви-Стросса. Исследователи А.-Ж. Греймас, Ж. Куртэ, К. Бремон, Р. Барт и П. Ларивай применяют принцип бинаризма, прием трансформации, обращаются к логике как магистральному инструментарию анализа, обогащают значение конститутивной единицы, которая получила устоявшееся название «последовательность» (фр. *séquence*), и соответственно рассматривают парадигматическое измерение повествования.

Ключевые слова: структурализм, наратология, бинаризм, трансформация, конститутивная единица.

The article analyses the formation of scientific discipline of narratology, which studies the narrative patterns, as the result of the development of C. Levi-Strauss structuralism ideas. The researchers A.-J. Greimas, J. Courtes, C. Bremond, R. Barthes and P. Larivaille apply to binaries principles, transformation, refer to logic as main analyses tool, enrich the meaning of constitutive unit, which have obtained term "sequence" and discover the paradigmatic narration aspect.

Keywords: structuralism, narratology, binaries, transformation, sequence.

Пошук єдиних законів, універсалій, що втілюються в різноманітних формах, належить до головних постулатів структуралізму. К. Леві-Строс, один з найвідоміших представників цього напрямку, писав: «...щось схоже на порядок, проступає крізь хаос» [4, с. 13] *. З огляду на успіх досліджень чарівної казки В. Проппом та логіки міфів К. Леві-Стросом ідея порядку, пошук і розкриття закономірностей стали актуальними у вивченні оповіді. Цей напрям розвідок сформувався, головним чином, у Франції в 60–70 роках ХХ ст. в окрему галузь – наратологію. Наратологічні студії мали загальнотеоретичний характер, але варто зазначити, що вони були інспіровані досягненнями структурного вивчення казки й у подальшому зверталися до цього жанру як до ілюстративного матеріалу (праці А.-Ж. Греймаса, Ж. Курте, К. Бремона, Р. Барта та П. Ларівая). В історії наратології дослідники розрізняють певні періоди, але один з них, коли ця галузь розвивалася «під егідою структуралізму і його [...] попередника» [6] (ідеться про В. Проппа), прийнято називати структурною, класичною наратологією.

Термін «нاراتологія» було введено до наукового обігу відомим французьким літературознавцем Цветаном Тодоровим у праці «Граматика Декамерона». Він утворений із двох слів – «*narration*» і «*logie*». З французької мови «*narration*» перекладається як «оповідь», а «*logie*», тобто «логос», як відомо, походить з давньогрецької мови і означає «вчення», «наука». Отже, наратологія є вченням про оповідь. Спеціаліст із філософської антропології О. Трубіна в монографії «Наратологія: основи, проблеми і перспективи» дає детальне й вичерпне визначення цьому поняттю: «Наратологія, теорія наративу – дисципліна, що вивчає оповідні тексти, природу, форми та функціонування наративу, загальні ознаки, властиві всім можливим типам

* Тут і далі зірочкою (*) позначено переклади автора статті.

нарративу, і критерії, що дозволяють розрізняти останні між собою, а також систему правил, відповідно до яких нарративи створюються і розвиваються» [9] *.

Предметом вивчення були закономірності, спільні для всіх оповідальних жанрів. Тому наратологічні розвідки здійснювали також у царині літературознавства: найвидатніші представники – Р. Барт, Ц. Тодоров, Ж. Женетт та Ф. Амон. Болгарський дослідник Ц. Тодоров, який згодом отримав французьке громадянство, перекладав праці російських формалістів французькою мовою та пропагував їх у своїх розвідках. Отже, попередниками структуралістських студій були досягнення не тільки у фольклористиці (дослідження чарівної казки В. Проппом), але й у літературознавстві (здобутки формальної школи). Маніфестом структурної наратології вважається № 8 наукового видання «Communications» 1966 року, де було опубліковано статті А.-Ж. Греймаса, К. Бремона, Р. Барта, Ц. Тодорова та Ж. Женетта. Метою пропонованого дослідження є вивчення розвитку ідей К. Леві-Строса в структурних наратологічних розвідках, які мають неоцінене значення для казкознавства.

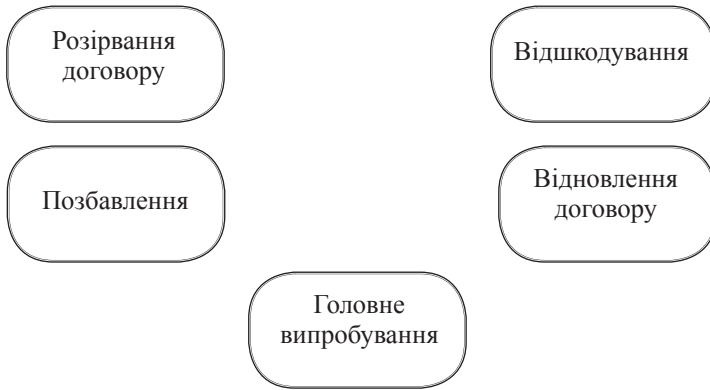
Відомий французький структураліст литовського походження, засновник Паризької семіотичної школи А.-Ж. Греймас уважав, що форма дискурсивного компаративізму, «розроблена К. Леві-Стросом для аналізу міфологічного дискурсу <...> може бути розповсюджена на інші типи дискурсу» [17, р. 154] *. Цю думку він упровадив у життя, застосувавши структурний метод К. Леві-Строса для перетворення схеми чарівної казки, запропонованої В. Проппом. Він продовжив дослідження в площині розкриття закономірностей оповіді, які стали початком наратологічних студій. Семіотичне направлення розвідок французького дослідника зумовило його зацікавленість оповіддю, яку він пов'язував зі значенням: «Оповідь, насправді, є основною і водночас найприроднішою

формою вираження людини: вона дозволяє людині осмислювати себе та світ, збагачуючи численними й нескінченими метафорами, які він розвиває завдяки наративності, власний світ значень» [19, р. 205] *. У своїх дослідженнях А.-Ж. Греймас виходив з постулату, що «будь-яка розповідь <...> підпорядковується правилам наративної граматики» [19, р. 211] *. Французький фольклорист К. Бремон відзначив вагомий внесок А.-Ж. Греймаса в наратологічні студії, оскільки він дав імпульс «дослідженням загальної матриці <...> розповіді чи більш загальних законів універсальної наративної граматики» [12, р. 102] *. Поняття «наративна граMATика» використовували для позначення загальних закономірностей оповіді. Метою наратологічних розвідок було виявлення цих закономірностей з метою створення абстрактної моделі оповіді. Відомий філолог Г. Косіков у статті «Структурна поетика сюжетоскладання у Франції» пояснив звернення французьких дослідників до терміна «граматика»: «Кількість речень, можливих у кожній мові, безмежна, безкінечно варіюється їхній семантичний, психологічний, ідеологічний зміст, безмежні ситуативні та комунікативні контексти, у яких можуть з'являтися ці речення, але теоретична граMATика навіть не намагається охопити це різноманіття в його конкретності <...> граMATика вивчає не окремі речення, а створює абстрактну (у цьому випадку сторонню від семантичного матеріалу) модель, яка породжує будь-яке правильне речення в цій мові» [3, с. 85–86] *.

Прагнення до узагальнення лежить в основі «спроби синтезувати “парадигматику” К. Леві-Строса та “синтагматику” В. Проппа» [5, с. 94] * французького дослідника А.-Ж. Греймаса. Він стверджував, що структурне дослідження полягає не тільки у вивченні лінійного ходу оповіді, але й у виявленні парадигматичних зв'язків. Зважаючи на пораду К. Леві-Строса, він зменшив кількість виокремлених В. Проппом функцій ча-

рівної казки, за допомогою прийому трансформації структурного методу, з 31 до 20 та об'єднав більшість із них у бінарні блоки, наприклад: *заборона / порушення, переслідування / спасіння* тощо. Таким чином, скорочена проппівська схема не стала дієвішою, тому дослідник узагальнив її ще більше і представив у такому вигляді:

Схема 1*

$\bar{p}\bar{A}\bar{C}_1\bar{C}_2\bar{C}_3pA_1p_1(A_2 + F_2 + \text{не}) \text{d не}\bar{p}_1$
 $(F_1 + c_1 + \text{не } c_3) \text{не}p_1 \text{d}F_1p_1(A_3 + F_3 \text{не } c_1) C_2 C_3 A (\text{не } c_3)$

Кваліфікування Пошук Вимога
A = договір (припис vs згода)
F = боротьба (реакція vs перемога)
C = комунікація (передача vs отримання)
p = присутність
a = швидке переміщення

Джерело: *Греймас А.-Ж. В поисках трансформационных моделей / А.-Ж. Греймас // Зарубежные исследования по семиотике фольклора. – М. : Наука, 1985. – С. 99.*

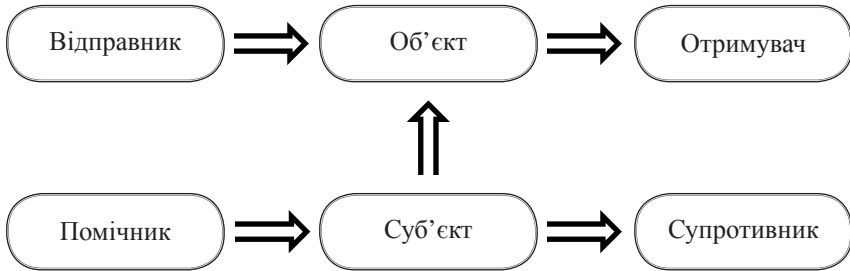
У центрі цієї схеми розміщено функції, поєднані бінарними відношеннями: *позбавлення / відшкодування цінностей* та *розірвання договору / відновлення договору*. Також А.-Ж. Греймас зосереджує увагу на тому, що початкова ситуація (розірвання договору та позбавлення цінностей) є негативною трансформацією фінальної ситуації (відшкодування цінностей та відновлення договору). Таким чином, ця схема відображає парадигматику казки за допомогою встановлення бінарних опозицій і трансформаційних відношень. Принцип бінаризму і прийом трансформації є основними елементами структурного методу, які отримали найбільший розвиток у науковому доробку К. Леві-Строса. У цій схемі А.-Ж. Греймас застосовує математичні методи, і в цьому він також наслідує французького антрополога в прагненні до об'єктивності. Парадигматичний аспект має на меті виявити значення оповіді. Бінарна опозиція *позбавлення / відшкодування цінностей* належить до сфери особистої долі людини, а бінарна опозиція *розірвання договору / відновлення договору* – до соціальної сфери. За допомогою цього аналізу «розкривається справжній зміст казки, який (як добре відчув і довів К. Леві-Строс), подібно до міфу, актуалізує суперечності» [1, с. 191] *. Договір пов'язаний з порядком, отже, «оповідь утверджує стабільність і водночас можливість змін, необхідність порядку й разом з тим свободи, що руйнує і відновлює цей порядок» [1, с. 194] *. Незважаючи на ці суперечності на глибинному рівні, А.-Ж. Греймас зазначає, що казка нейтралізує їх і відіграє медіаційну роль: «І можна сказати, що ця медіативність різноманітна: це медіація між структурою та дією, між стабільними ситуаціями та історією, між суспільством та особистістю» [1, с. 194] *. Він розрізняє два види казок: казки про усталений порядок та казки про порядок, що відкидається. Перший вид обґрунтовує наявність соціально-

го й природного порядку (існування дня і ночі, літа й зими, чоловіків та жінок тощо), герой відновлює цей порядок, успішно пройшовши випробування. Таким чином, медіація полягає в наданні особистісного виміру усталеному порядку, «гуманізації» світу: «Світ виправданий людиною, а людина включена в світ» [1, с. 195] *. Інший вид казок описує недосконалий порядок, коли герой зазнає поневірянь. Медіація відбувається за допомогою схеми оповіді – людина повинна взяти відповідальність за долю світу, вона має трансформувати його, змінити, пройшовши через боротьбу та випробування.

Розкриваючи бінарні відношення та демонструючи вирішення протиріч шляхом медіації, французький лінгвіст доповнює аналіз чарівної казки В. Проппа структурним підходом К. Леві-Строса. Здійснивши парадигматичний аналіз, він виявив значення казки у ствердженні порядку – відновлення існуючого порядку чи встановлення досконалого порядку. У науковому доробку відомого російського фольклориста Є. Мелетинського проблематика порядку також має концептуальне значення. Бінарна міфологічна опозиція *космос / хаос*, де космос уособлює усталений порядок, проходить червоною ниткою у фольклористичних студіях ученого. Глибинний зміст оповіді полягає у відновленні космосу й подоланні хаосу, який виникає внаслідок існування протиріч.

Відштовхуюсь від 31 функції та набору ролей у схемах В. Проппа, А.-Ж. Греймас шляхом їх узагальнення створив структурну модель діючих осіб – так звану актантну схему. Поняття «актантна» походить від слова «актант» (фр. *actant* від *action* – дія), і в термінології французького вченого співвідноситься з поняттям «дійова особа» В. Проппа. Ця схема описує шість актантів, які діють у будь-якій оповіді, зокрема в казці.

Схема 2 *

р о Греймас А.-Ж а м ни об актантн мод р
 ма ран у ка миотика от труктура и ма к по т труктура и му
 Про р 2 С 1

Відправник – актант, який спричиняє дію оповіді, відправляє героя виконувати завдання. Отримувач – актант, який отримує від цього зиск. Суб'єкт – актант, герой, який виконує завдання, а об'єкт – його ціль. Також розрізняють два інші види актантів: помічник, який допомагає герою, та супротивник, котрий заважає йому. Розглянемо типовий приклад застосування цієї схеми для опису казки з французького журналу для вчителів «Тексти і документи для школи»: «Король (Відправник – мотиватор завдання) дарує свою доньку (Об'єкт пошуків) тому (Отримувачу – отримує винагороду після завершення завдання), хто зможе її звільнити з полону дракона (Супротивника). У цьому завданні лицарю (Суб'єкту – головному герою) допомагає його хоробрість і ті, кого він зустрів дорогою і зробив їм послугу (Помічники)» [23] *. Існують інші варіанти читання актантних ролей, коли герой сам зумовлює дію оповіді та збігається з отримувачем, бо йому дістається винагорода: «...суб'єкт (наприклад, герой) прагне заволодіти об'єктом (здобути багатство, дружину, знання тощо), що призводить до початку дії. У цьому прикладі суб'єкт є одночасно і отримувачем об'єкта, оскільки він прагне заволодіти ним для себе, але отримувачем може бути й інша

особа чи колектив людей, на користь яких діє суб'єкт. Далі має існувати подавач [мається на увазі відправник. – Н. М.] (наприклад, батько дівчини), який володіє об'єктом і передає його внаслідок різних причин у розпорядження суб'єкта. Зрештою, на шляху до оволодіння об'єктом герой неминуче зіштовхується із супротивником (особа, група осіб, об'єктивні обставини, власна слабкість тощо), які перешкоджають йому в досягненні мети, і з помічником, який сприяє її досягненню» [3, с. 98–99] *.

Ця схема є глибинною структурою будь-якої оповіді, у якій актанти об'єднані в три пари бінарних опозицій: Відправник / Отримувач, Суб'єкт / Об'єкт та Помічник / Супротивник. У такій схемі не прослідковується лінійне розгортання оповіді в часі, а за допомогою бінарних відношень актантів розкривається її парадигматика. У цьому аспекті А.-Ж. Греймас продовжив ідеї К. Леві-Строса, створивши абстрактну модель, яка спирається на парадигматичні відношення. Цікаво, що А.-Ж. Греймас застосував цю схему не тільки стосовно звичної оповіді, але й щодо інших систем, яким притаманна наративність, логічна зв'язність. Наприклад, французький дослідник звертається до драми пізнання вченого-філософа класичної епохи і розкриває її за допомогою актантної моделі:

Суб'єкт – Філософ

Об'єкт – Світ

Адресант – Бог

Адресат – Людство

Супротивник – Матерія

Помічник – Дух [2, с. 164] *.

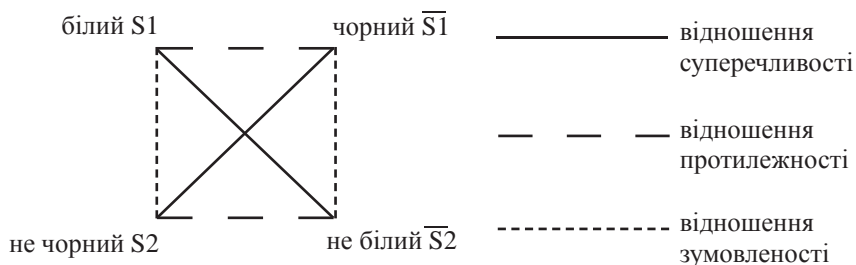
Отже, на думку французького семіотика, створена ним модель покликана описати глибинний зміст, який не залежить від форми, матеріального втілення, сюжетних колізій в оповіді тощо.

Варто також зазначити, що актантна модель стала канонічною для французьких дослідників казки. Про це свідчить обов'язкове застосування цієї схеми при вивченні специфіки жанру казки у

вищих учбових закладах та навіть у школі [23]. Існує багато педагогічних матеріалів для аналізу казок учнями в школі. Зокрема, «Хлопчик-Мізничик» за допомогою актантної схеми описується таким чином: «Відправник (голод) спонукає Суб'єкта (батька) на пошуки Об'єкта (щоб позбутися дітей) задля Отримувача (для власного добробуту і своєї дружини). Йому допомагають Помічники (птахи, темний ліс, людоджер) та заважають Супротивники (мати, хитрощі Хлопчика-Мізничика, людоджерка)» [21] *.

Продовжуючи свої пошуки закономірностей, універсалій і відповідно ідеальної універсальної моделі, А.-Ж. Греймас уводить до наукового обігу схему «семіотичний квадрат». Вона є елементарною структурою значення на найглибіннішому рівні дискурсу, оповіді. У ній яскравого вираження набула ідея логіки як основного наукового інструментарію моделювання, оскільки французький учений уважав: «якщо наука прагне до універсальності, вона має застосовувати для конструювання моделей тільки категорії логіки» [19, р. 197] *. Семіотичний квадрат, що походить з логічного квадрата Арістотеля, складається із чотирьох елементів, які пов'язані «трьома типами відношень: суперечливості, протилежності та зумовленості» [22, р. 100] *. Наприклад, поняття «білий» набуває свого значення в порівнянні з поняттям «чорний».

Схема 3 *

Джерело: *Simonsen M. L'analyse sémantique du conte populaire / M. Simonsen // Le conte populaire français. – Presses Universitaires de France, 1981. – P. 100.*

Ця елементарна структура має парадигматичний характер, оскільки не описує сюжет оповіді, а виявляє її глибинне значення. Вона оперує фундаментальними бінарними опозиціями, що зумовлюють динаміку наративу. До них належать *природа / культура, життя / смерть, людина / суспільство, бідні / багаті, добрі / погані, бути / здаватися*, які мають концептуальне значення в структурних дослідженнях, починаючи з наукового доробку К. Леві-Строса. Дослідник А.-Ж. Греймас зазначає важливість бінарної опозиції *добрі / погані* для системи персонажів казки: герой і зрадник, помічник та супротивник тощо. У цьому аспекті французький дослідник також підкреслює бінарну опозицію *бути / здаватися*: «Взаємозумовленість актантів відповідно до категорій бути і здаватися розкриває цю неймовірну “гру масок”, що виникає внаслідок зіткнення героїв, які переховуються, унаслідок невпізнаних героїв чи, навпаки, розпізнаних і перевдягнених, викритих та покараних зрадників, що є одним з головних напрямів наративних колективних уявлень» [18, р. 165] *.

Відомий фольклорист Є. Мелетинський, який поширював ідеї К. Леві-Строса у фольклористиці, досліджуючи концепцію А.-Ж. Греймаса, загалом оцінював її позитивно. Однак він висловив слушне критичне зауваження, що «в результаті відриву від конкретних фольклорних текстів виникають різноманітні натяжки» [5, с. 95] * у моделях французького семіотика, які «позначені деяким схематизмом» [5, с. 95] *. Французький учений К. Бремон у статті «Конституційна модель А.-Ж. Греймаса» пояснює схематизм, надмірну абстрактність схем наратологічних студій ученого: «Для нього найголовніше в оповіді зосереджено в грі позачасових концептів, які виходять за рамки описаних подій» [12, р. 101] *.

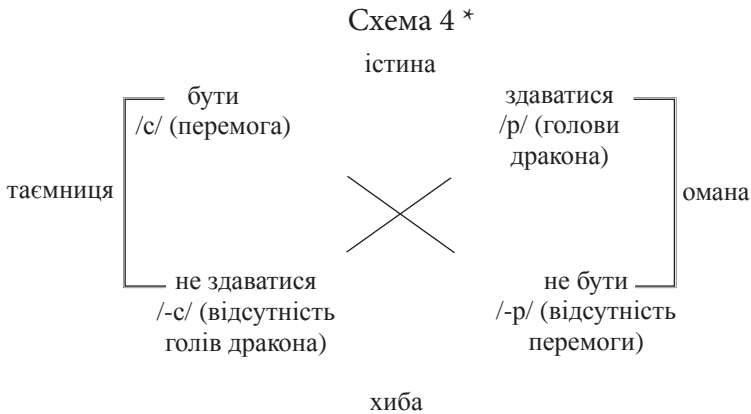
На нашу думку, незалежно від можливої критики моделей А.-Ж. Греймаса вчений, розвиваючи ідею К. Леві-Строса про визначальну роль парадигматичних відношень, здійснив ва-

гомий внесок у казкознавство. Актантна схема за його авторства допомагає виокремити в аналізі казки ролі дійових осіб та їхні закономірні відношення. Саме в цьому аспекті вона описує шлях випробувань головного героя. До того ж завдяки схемі «семіотичний квадрат» логічне обґрунтування отримала така характеристика казки, як бінаризм на глибинному рівні (наприклад, боротьба Добра і Зла).

Концепція французького семіотика спричинила серію досліджень казки. Серед послідовників ученого особливе місце посідає його учень Ж. Курте. Сучасний напрям «текстуальна лінгвістика», представником якого є професор університету Лозанни Ж.-М. Адам, також спирається на здобутки наукового доробку А.-Ж. Греймаса.

Ж. Курте під час дослідження казки звертається до семіотичного квадрата, зокрема в монографіях «Народна казка: поетика й міфологія» та «Семіотика мови». Розглянемо казку «Семиголове чудовисько», у якій розповідається про короля, який обіцяв віддати свою доньку за дружину тому, хто звільнить його країну від лютого дракона, який щороку вимагав собі на поталу дівчину, і цього разу жереб випав його єдиній доньці. Багато претендентів було вбито драконом. І ось прийшов герой, який відтяв сім голів дракону – він належить до категорії /істина/, адже він здобув перемогу. Проте він вийшов з печери, лишивши там відтяті голови дракона, – він переходить до категорії /таємниця/, бо не взяв із собою доказ своєї перемоги. Супротивник, який ховався за деревом, пішов у печеру і забрав відтяті голови дракона – він належить до категорії /хиби/, тому що насправді він не переміг дракона. Прийшовши до короля, він заявляє свої права на винагороду – він переходить до категорії /омани/. Король, побачивши відтяті голови /істина/, що свідчили про перемогу супротивника, повідомляє про весілля за рік і один день. Напередодні одруження до короля приходять парубок, який заявляє, що саме

він переміг дракона. Він відкрив пащі драконів і підставив сім язиків, які повністю підійшли. Отже, герой пройшов шлях від /таємниці/ до /істини/, тоді як лиходій відповідно від /омани/ до /хиби/. Кінець казки легко передбачити: винагорода (одруження з донькою короля) і слава – для головного героя, сором і покарання – для супротивника [16, р. 93]. Значення цієї казки французький дослідник передає у вигляді схеми семіотичного квадрата.

Джерело: Courtés J. Le schéma narratif canonique / J. Courtés // La sémiotique du langage. – Armand Colin, 2005. – P. 92.

Ж. Курте звертається до однієї з найпоширеніших бінарних семантичних опозицій семіотичного квадрата – *бути* / *здаватися*. Оскільки схема описує конкретну казку, вона містить уточнення: *перемога* / *відсутність перемоги* та *голови дракона* / *відсутність голів дракона*, які відповідно пов'язані бінарними відношеннями. Також вона доповнена категоріями: істина, хиба, таємниця й омана, що розкривають бінарну опозицію квадрата *бути* / *здаватися*.

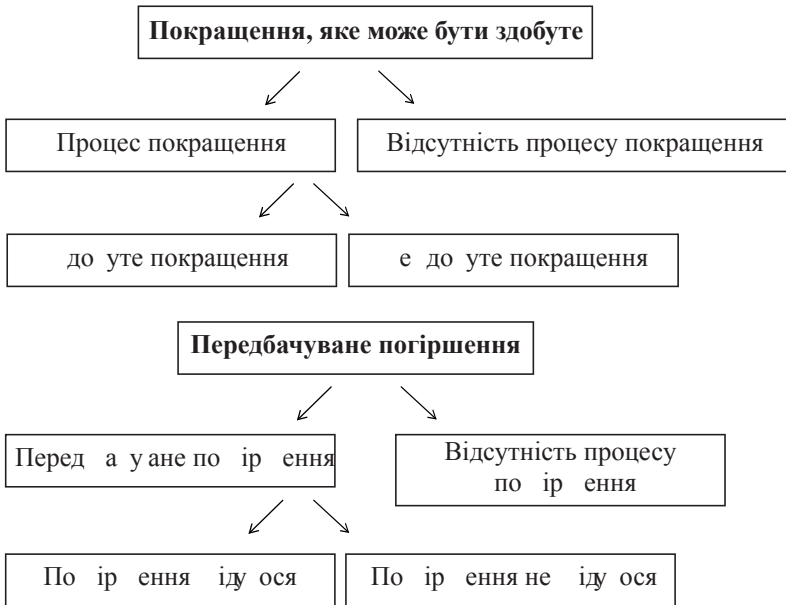
Отже, схему «семіотичний квадрат», що була розроблена А.-Ж. Греймасом для опису значення будь-якої оповіді, Ж. Курте застосовує на конкретному матеріалі. З огляду на це дослідник доповнює схему деталями тексту чарівної казки. Таким чином, студії Ж. Курте свідчать про дієвість семіотичного квадрата з певними доповненнями для дослідження конкретної казки. Варто зауважити, що принцип бінарності К. Леві-Строса продовжує мати магістральне значення в цій схемі.

Не менш важливу роль бінарність відіграє в моделі французької чарівної казки, розробленій фольклористом К. Бреммон: Погіршення → Покращення; Заслуга → Нагорода; Негідна поведінка → Покарання. Бінарні відношення простежуються в опозиції *погіршення / покращення*, інші елементи моделі мають «перехресний» бінарність – *заслуга / негідна поведінка* (фр. *mérite / démérite*, префіксом *dé-* у словотворенні позначається протилежне значення слова) та *винагорода / покарання*. Французький дослідник подає приклад опису ельзаської чарівної казки за допомогою цієї моделі: «...донька короля, якій загрожувало бути з'їденою драконом, має роль жертви А – це *погіршення* її долі; дракон грає роль шкідника В, який поводить *негідно*; молодий парубок, котрий рятує принцесу (*покращення* долі А) та вбиває дракона (*покарання* В), грає роль *заслуженого* діяча; його одруження з принцесою стало для нього *винагородою*» [13, р. 97] *. Дослідник зазначає, що ця модель відтворює головний пафос чарівної казки: добрі мають бути нагороджені, а погані – покарані.

К. Бреммон розвиває ідею К. Леві-Строса про першочергове встановлення конститутивних одиниць, інваріантів в аналізі казки. Французький фольклорист вводить поняття «послідовність» (фр. *séquence*), яке описує групу функцій і є нарративною одиницею (наприклад, послідовність *погіршення / покращення*). Таким чином, модель чарівної казки К. Бреммона склада-

ється з трьох послідовностей. У так званій послідовності визначальним для дослідника є логіка, урахування можливості альтернативи. Кожна така послідовність має три елементи: «1) початкова ситуація, яка відкриває шлях для виконання тієї чи іншої дії; 2) дія, імплікована початковою ситуацією, може відбутися чи не відбутися; 3) якщо вона відбудеться, вона може привести до бажаного результату чи не привести до нього» [3, с. 110–111] *. Важливість логіки, яка припускає можливість альтернативи, репрезентує опис послідовності *погіршення / покращення*.

Схема 5 *

ере о *Bremond C.*

Таким чином, послідовність як конститутивна одиниця наративу враховує механізми логіки.

У моделі чарівної казки К. Бремона також відводить магістральне значення принципу бінаризму, на якому ґрунтується структурний метод К. Леві-Строса. Французький фольклорист переосмислює поняття конститутивної одиниці наративу й уводить до наукового обігу термін «послідовність», що враховує можливість альтернативи в розвитку подій і надає важливого значення логіці.

У рамках структурних наратологічних розвідок неможливо не згадати ім'я видатного класика структуралізму Р. Барта. Український фольклорист С. Росовецький визначає його працю «Вступ до структурного аналізу оповідних текстів» як синтез структуралістських досліджень оповіді. У цій статті французький дослідник виокремлює три рівні опису оповіді: «рівень “функцій” (у тому значенні, яке це слово має у Проппа та Бремона); рівень “дій” (у тому значенні, яке це слово має у Греймаса, коли він говорить про персонажів як про актантів) та рівень “оповіді” (який загалом збігається з рівнем оповідного дискурсу в Тодорова)» [11, р. 6] *. У запропонованій французьким дослідником моделі опису оповіді містяться прямі посилання на концепції наратологів. Варто також згадати ідеї засновника структуралізму К. Леві-Строса, на які спирається Р. Барт: «...“реальність” тієї чи іншої сюжетної послідовності полягає не в “природному” слідуванні дій, з яких вона складається, а в логіці, яка організовує цю послідовність...» [11, р. 26] *, тобто зміст оповіді криється не в розгортанні подій у часі, а в сюжетній логіці. Таким чином, стверджується постулат про «ахронну матричну структуру» та думка К. Леві-Строса про першість логіки над хронологією. Р. Барт услід за К. Бремоном також оперує поняттям послідовності, яке є вираженням ідеї структуралізму про конститутивну одиницю.

Ідею про послідовність як конститутивну одиницю оповіді розвиває французький дослідник П. Ларівай, продовжуючи розвідки К. Леві-Строса, А.-Ж. Греймаса та К. Бремона, і ґрунтуючись на моделі функцій В. Проппа. У своїй праці «(Морфо)логічний аналіз оповіді» він застосовує прийом трансформації структурного методу К. Леві-Строса і виявляє трансформаційні відношення елементів з метою віднайдення закономірностей. Результатом цих трансформацій є наративна, чи п'ятикомпонентна схема, яка описує елементарну послідовність, притаманну казкам та іншим оповідним жанрам.

Схема 6 *

ПЕРЕД Початкова ситуація Рівновага	ПРОТЯГОМ Трансформація Динамічний процес			ПІСЛЯ Фінальна ситуація Рівновага
	Спонування (піддати ви- пробуванню)	Дія	Покарання (наслідки)	

Джерело: *Larivaille P. L'analyse (morpho)logique du récit / P. Larivaille // Poétique. – 1974. – N 19. – P. 387.*

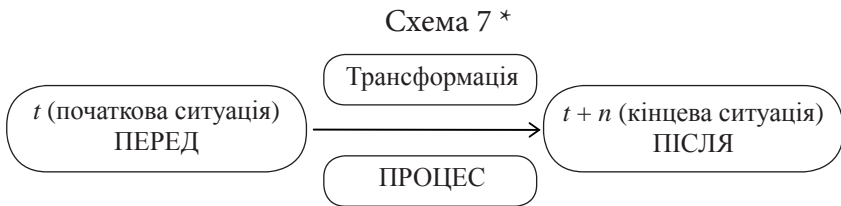
Крім трансформації, дослідник наголошує на бінаризмі початкової / фінальної ситуації в структурі послідовності: «Трансформації, за допомогою яких відбувається хід оповіді, прямують віссю логіки від початкової поганої ситуації до кращої фінальної через процес, у якому три основні етапи (Кваліфікація, Твердження, Підтвердження) нагадують ініціатичну традицію...» [20, р. 379] *. Ці три етапи складають ядро казки, вони співвідносяться з трьома випробуван-

нями, які виокремив А.-Ж. Греймас: кваліфікаційне, основне та прославляюче. Кваліфікація – попереднє випробування, у якому герой має проявити доброту й поводитися відповідно до узвичаєних норм. У такий спосіб відбувається перевірка, чи він є справжнім героєм, оскільки герой має бути добрим. Якщо герой успішно проходить випробування, то часто в нагороду він отримує чарівного помічника або чарівний предмет, які йому знадобляться в наступних випробуваннях. Основне випробування полягає в тому, що герой здійснює подвиг, досягає казкової цілі і, таким чином, стверджує свою роль героя. Третє випробування – додаткове, воно приносить остаточну славу і, як зазначає Є. Мелетинський, часто це випробування на ідентифікацію для викриття самозванця. За допомогою останнього опціонального випробування герой підтверджує себе як героя.

Представлена нарративна п'ятикомпонентна модель у модифікованому вигляді поширена в розвідках сучасного напряму європейського літературознавства – «текстуальної лінгвістики». Її представник учений Ж.-М. Адам синтезував здобутки наратології і описав шість складових, які мають бути наявні в оповіді. Варто зазначити, що ця схема була визнана в царині сучасного літературознавства у Франції, оскільки її викладають в університетах у рамках курсу «Жанри дискурсу» як головний орієнтир для аналізу оповіді.

А. Першою складовою є *наступність подій*. Оповідь завжди має часовий вимір, події розгортаються в часі. Виокремлюючи цей критерій, Ж.-М. Адам посилається на думку К. Бремона: «Там, де немає наступності, немає оповіді» [10, р. 87] *.

Схематично ця ідея має такий вигляд:

Джерело: Adam J.-M. *Récit* / J.-M. Adam. – Presses Universitaires de France, 1999. – P. 90.

Б. Друга складова – наявність хоча б однієї дійової особи. Саме вслід за К. Бремоном дослідник писав про необхідність для оповіді залучення хоча б однієї дійової особи, живої чи неживої (це вже не мало значення), з якою відбуватимуться певні перипетії.

В. Третьою складовою є *трансформація предиката*. Визначають три типи предиката: бути, мати і робити, якими характеризується дійова особа. Отже, на початку оповіді t констатуємо, що дійова особа S є чи не є, має чи не має, робить чи не робить. У процесі оповіді розгортаються певні події з головним героєм, у результаті яких відбувається трансформація предикатів. У кінці оповіді $t + n$ зіставляємо зміни, які відбулися з дійовою особою S : є чи не є, має чи не має, робить чи не робить.

Г. Наступною складовою є *дія* – що станеться з дійовою особою протягом певного проміжку часу.

Г. П'ята складова – *нарративна причинність*. Дія оповіді відбувається в часі, але події не завжди представлені в хронологічному порядку. Насамперед організація оповіді підпорядковується причинно-наслідковому зв'язку. Логіка колізій має на меті роз'яснити: спочатку я оповідаю X , щоб пояснити Y .

Д. Останньою складовою є *висновок*, який відповідає на питання: «Чому розповідають цю історію?». Він може бути екс-

пліцитним, тобто явним (як, наприклад, мораль у байках), а також імпліцитним – у творі немає явної моралі, читач сам повинен зрозуміти.

Ці шість складових, що мають бути наявні в оповіді, слугують основою для її аналізу. Насамперед вони ґрунтуються на синтагматичному ряді, на дослідженні сюжетної лінії, але вони також враховують парадигматичний аспект, оскільки наявність дійової особи, трансформація предиката та висновки не прямо пов'язані з послідовним розгортанням перепитій оповіді. Отже, вони поєднують горизонтальне й вертикальне читання, відповідно синтагматичний і парадигматичний виміри.

Класичні наратологічні студії почали розвиватися завдяки здобуткам структурних досліджень. Саме думка про існування порядку, загальних законів привела до становлення наратології як окремої дисципліни, що вивчає закономірності оповіді. У пропонованій розвідці простежено особливий вплив ідей К. Леві-Строса на становлення цієї галузі науки. Дослідники А.-Ж. Греймас, Ж. Курте, К. Бремон, Р. Барт та П. Ларівай застосовують принцип бінарності, прийом трансформації, звертаються до логіки як магістрального інструментарію аналізу, збагачують значення конститутивної одиниці, що отримала сталу назву «послідовність» (фр. *séquence*), і відповідно розглядають парадигматичний вимір оповіді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Греймас А.-Ж. В поисках трансформационных моделей / А.-Ж. Греймас // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. – М. : ИГ Прогресс, 2000. – С. 171–195.

2. Греймас А.-Ж. Размышления об актантных моделях / А.-Ж. Греймас // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. – М. : ИГ Прогресс, 2000. – С. 153–170.

3. Косиков Г. Структурная поэтика сюжетосложения во Франции / Г. Косиков // От структурализма к постструктурализму (проблемы методологии). – М. : Рудомино, 1998. – С. 77–122.

4. *Леви-Стросс К.* Увертюра / К. Леви-Стросс // *Леви-Стросс К.* Мифологии : в 4 т. – М. ; С.Пб. : Университетская книга, 1999. – Т. 1. Сырое и приготовленное. – С. 11–38.
5. *Мелетинский Э.* Поэтика мифа / Э. Мелетинский. – М. : Наука, 1976. – С. 74–96.
6. *Папуша І.* Що таке наратологія [Електронний ресурс] / І. Папуша. – Режим доступу : <http://papusha.at.ua/publ/1-1-0-30>.
7. *Рафаева А., Рахимова Э., Архипова А.* Еще раз о структурно-семиотическом изучении сказки / А. Рафаева, Э. Рахимова, А. Архипова // Структура волшебной сказки. Традиция – текст – фольклор / под. ред. С. Неклюдова. – М., 2001. – С. 199–225.
8. *Росовецький С.* Синтез структуралістських досліджень оповіді (Р. Барт) / С. Росовецький // Український фольклор у теоретичному висвітленні. – К. : ВПЦ Київський університет, 2007. – С. 168–172.
9. *Трубина Е.* Нарратология: основы, проблемы, перспективы [Электронный ресурс] / Е. Трубина. – Режим доступа : <http://zubr.by/books/1596.html>.
10. *Adam J.-M.* Récit / J.-M. Adam. – Presses Universitaires de France, 1999. – P. 87–116.
11. *Barthes R.* Introduction à l'analyse structurale des récits / R. Barthes // Communications. Recherches sémiologiques: l'analyse structurale du récit. – 1966. – N 8. – P. 1–27.
12. *Bremond C.* Le modèle constitutionnel de A. J. Greimas / C. Bremond // Logique du récit. – Paris : Editions du Seuil, 1973. – P. 81–102.
13. *Bremond C.* Les bons récompensés et les méchants punis, morphologie du conte merveilleux français / C. Bremond // Sémiotique narrative et textuelle. – Librairie Larousse, 1973. – P. 96–111.
14. Communications. Recherches sémiologiques: l'analyse structurale du récit. – 1966. – N 8.
15. *Courtés J.* Le conte populaire: poétique et mythologie / J. Courtés. – Presses universitaires de France, 1986. – 246 p.
16. *Courtés J.* Le schéma narratif canonique / J. Courtés // La sémiotique du langage. – Armand Colin, 2005. – P. 88–100.
17. *Greimas A.-J.* Avant-propos à la «lettre» dans le conte populaire français / A.-J. Greimas // Ethnologie française. – 1995. – N 2. – P. 153–156.
18. *Greimas A.-J.* Les actants, les acteurs et les figures / A.-J. Greimas // Sémiotique narrative et textuelle. – Librairie Larousse, 1973. – P. 161–176.
19. *Greimas A.-J.* Littérature ethnique / A.-J. Greimas // Sémiotique et sciences sociales. – Paris : Editions de Seuil, 1976. – P. 189–216.

20. Larivaille P. L'analyse (morpho)logique du récit / P. Larivaille // Poétique. – 1974. – N 19. – P. 368–388.

21. Le feerique. Les contes Perrault [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.acstrasbourg.fr/fileadmin/pedagogie/lettres/BTS_autres_themes/Le_feerique_de_Perrault_V2.pdf.

22. Simonsen M. L'analyse sémantique du conte populaire / M. Simonsen // Le conte populaire français. – Presses Universitaires de France, 1981. – P. 99–111.

23. [Textes et documents pour la classe. Les contes, une initiation jubilatoire. – CNDP; 1993] [Электронный ресурс] // Mawet Natacha. Le conte : motivation pour l'écriture. – Режим доступа : <http://www.crdp-montpellier.fr/ressources/memoires/memoires/2000/a/0/00a0113/00a0113.pdf>.

SUMMARY

The new scientific discipline – narratology, was established in France in the 60–70th of the XX century. Famous French structuralist of the Lithuanian origin, founder of Paris School of Semiotics, A.-J. Greimas made the research of narrative patterns, which became the beginning of narratology studies. Proceeding from Propp's scheme of 31 functions and the set of roles, French semiotician has generalizing them and create structural actinia model being the profound structure of any narration. In this structure, the actants are combined in tree binaries opposition's pairings: Sender / Receiver, Subject / Object and Supporter / Oppositionist. By this scheme, the linear narrative development isn't discovered, but the actants binary relations are revealed the narrative paradigmatic. In this aspect A.-J. Greimas developed the C. Levi-Strauss ideas creating the abstract model based on paradigmatic relations.

Continuing his searches of the patterns, universals and ideal universal model, A.-J. Greimas introduced to scientific use the scheme of semiotic square known as Greimas Square being the elementary structure of significance on the profoundest level of discourse, narration.

The French semiotic concept started the series of studies; among his followers the special place has his disciple J. Courtes. The researcher applies to the Greimas Square with some supplements to study the concrete tale and demonstrate his efficiency. C. Levi-Strauss binarism principle has a main value in this scheme.

The binarism is also important in the French fairy tale model developed by folklorist C. Bremond: Deterioration → Improvements; Merit → Award; Misconduct → Punishment.

C. Bremond developed C. Levi-Strauss idea about the primary establishing of the constitutive units, invariants in tale's analyses. The French folklorist introduced C. Bremond the notion sequence describing group of functions and narrative unit, for example the sequence deterioration → improvements. Comparing with constitutive unit, the sequence considers the alternative possibility in the events and give a big value to logics.

Within the structural narratology studies, it is impossible not to mention the prominent classic R. Barthes. The sense of narration doesn't consist in the events deployment in time but in the plot. So is arguing the postulate about the achronic matrices structure and C. Levi-Strauss idea about the primacy of logic to chronology.

P. Larivaille continuing the researchers of C. Levi-Strauss, A.-J. Greimas, C. Bremond developed the idea about the sequence as constitute narrative unit and basing to Prop's function model. In his article «The (morpho)logic analyses of narration» he applied to the transformation of C. Levi-Strauss structural method and discovered the transformation relations with a view of finding the patterns. The result of this transformations is the narrative or quinary scheme describing the elementary sequence inherent to tales and others narrative genres. This modified model is widespread in the studies of the contemporary literary critics. His representative scientist J.-M. Adam synthesized the narratology achievements and described the six components of narration and used as the base of analyses. Moreover, they rely on the syntagmatic range, on researching the storyline, but they consider the paradigmatic aspect.

The researchers A.-J. Greimas, J. Courtes, C. Bremond, R. Barthes and P. Larivaille apply to binary principle, transformation, refer to logic as main analyses tool, enrich the meaning of constitutive unit and correspondingly examine the paradigmatic narration aspect.

Keywords: structuralism, narratology, binaries, transformation, sequence.